

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.
ת"ע 32421-10-17

בפני כב' השופט נמרוד פלקס, סגן הנשיא

התובעות

1. ש.א.

2. ד.ק.

נגד

הנתבע

י.ע.

פסק דין

- 1
- 2 1. בקשה לקיום צוואת המנוח א.ע. ז"ל (להלן - "המנוח"), אשר הלך לבית עולמו ביום
- 3 18.6.17, שהוגשה על ידי שתי בנותיו (להלן - "התובעות"), והתנגדות לקיום הצוואה
- 4 שהוגשה בידי אחיהן, בן המנוח (להלן - "המתנגד").
- 5
- 6 2. עסקינן בצוואה בפני רשות, אותה עשה המנוח בפני הנוטריון צ.ש. (להלן - "הנוטריון") ביום
- 7 22.5.14 (להלן - "הצוואה"), ולפיה ציווה כי רכושו יחולק 'על פי דין, או עפ"י צוואה שאכין,
- 8 אם אכין" (סעיף 3 לצוואה), וזאת לאחר שהורה על ביטולה של "...כל צוואה וכל תוספת
- 9 צוואה שנעשתה על ידי בין בכתב ובין בע"פ לפני צוואה זו בקשר לרכושי ו/או נכסי, לרבות
- 10 הצוואה בה הורשתי את כל רכושי לבני י.ע. ..." (סעיף 1 לצוואה), וכן על ביטול "כל מתנה
- 11 שנתתי.....שלא הושלמה" (סעיף 2 לצוואה); הצוואה למעשה ביטלה צוואה קודמת שערך
- 12 המנוח ביום 17.2.2000 בפני עוה"ד ונוטריון - ש.ש. (אבי הנוטריון) ובה הוריש את כל רכושו
- 13 למתנגד.
- 14
- 15 3. בירור ההליך התארך יתר על המידה בעיקר מפאת עיכוב ניכר בהגשת חוות דעת המומחה
- 16 מטעם בית המשפט, פרופ' א.ו. (להלן - "המומחה"), שעל אף שמונה לתת חוות דעתו בעניין
- 17 כשירות המנוח לבצע פעולות משפטיות עוד בהחלטתי מיום 27.5.18, הגיש את חוות דעתו
- 18 אך ביום 18.4.19 (להלן - "חוות הדעת"), ואזי חל עיכוב נוסף בעטיין של שאלות ההבהרה
- 19 שהפנו הצדדים אל המומחה, אשר התשובות להן הוגשו לבית המשפט רק ביום 12.6.20.
- 20 ראו: פרוטוקול מיום 23.6.19, החלטתי מיום 28.7.19 ותשובות המומחה מיום 12.6.20.
- 21 טעם נוסף לעיכוב בבירור ההליך, אם כי לא העיקרי, היה המחלה בה לקה ב"כ הקודם של

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.

ת"ע 32421-10-17

- 1 המתנגד, אשר בעטיה הוחלף ייצוגו. ראו: פרוטוקול מיום 31.10.19, בקשות/הודעות
- 2 המתנגד מהימים 3.11.19, 6.11.19, 23.1.20, 26.1.20.
- 3
4. ההתנגדות נשענת בעיקרה על שני אדנים: האחד, טענת המתנגד, כי המנוח לא היה כשיר
- 5 לבצע פעולות משפטיות בעת עריכת הצוואה; האחר, טענתו להשפעה בלתי הוגנת של
- 6 התובעות על המנוח באמצעות המטפלת שטיפלה במנוח, משך מספר שנים.
- 7
8. התובעות דחו את טענות המתנגד, שכן לטענתן, המנוח היה כשיר לצוות עת עשה את
- 9 הצוואה בשנת 2014, וטענתן נתמכת הן בחוות הדעת המומחה, הן במסמכים רפואיים
- 10 אודות המנוח, הן בעדותם של הנוטריון ועוה"ד א. ממשרדו, שנכח אף הוא בעת עריכת
- 11 הצוואה, הן בעדות המטפלת גב' ס.נ.פ. (להלן - "ס.נ.פ.") שנכחה אף היא במעמד עריכת
- 12 הצוואה, ואף עדות מר ש.ר. (להלן - "ש.ר.") שסחר עמו במטבעות; עוד כפרו התובעות
- 13 בטענה, כי השפיעו על המנוח באופן בלתי הוגן. לגרסתן המנוח לא היה מבודד ומנותק, אלא
- 14 עצמאי, ולא היה להן קשר עם המטפלת - אשר המנוח נזקק לה בערוב ימיו, אך מפאת גילו
- 15 המתקדם ובשל העובדה כי התגורר בבניין ללא מעלית. התובעות התנגדו להרחבת חזית
- 16 אסורה בסיכומי המתנגד לעניין זה, עת ניסה לטעון לראשונה כי הן אלה שהשפיעו על
- 17 המנוח ישירות, בהסתמך על עדות התובעת מס' 1, הגב' ש.א. (להלן - "ש.א.") לפיה פגשה
- 18 את המנוח בסמוך לעריכת הצוואה (עמ' 83 לפרוטוקול מיום 3.3.20).
- 19
20. טרם אפנה לדון בטענות הצדדים לגופן אציין, כי בכתב התנגדותו ובמהלך ההליך כולו עמד
- 21 המתנגד על טעם נוסף להתנגדותו, אותו זנח בסיכומיו. עסקינן בעתירת המתנגד לקיים את
- 22 רצונו האמיתי כביכול של המנוח, כפי שהובע בצוואתו הקודמת משנת 2000, צוואה
- 23 נוטריונית שנערכה על ידי אביו של הנוטריון (עוה"ד ש.ש.), בה הוריש למתנגד את כל
- 24 רכושו; או לחילופין, כפי שהובע בצוואתו בעל פה כביכול של המנוח - שנערכה כנטען בסמוך
- 25 לפטירתו, בהצהרותיו הנטענות של המנוח בעל פה, בפני ס.נ.פ. ואנשים נוספים, כעולה
- 26 מתצהיריהם שצורפו כנספח י' להתנגדותו; טענתו זו לקיומה של צוואת שכיב מרע, נזנחה
- 27 כאמור על ידי המתנגד בסיכומיו ולא בכדי, באשר היא מערערת מאליה את טענתו
- 28 הראשונה בדבר אי כשירות המנוח לערוך את צוואתו משנת 2014. הרי, אם לשיטתו המנוח
- 29 לא היה כשיר בעת עריכת הצוואה (2014) - מפאת דמנציה בה לקה - נדמה כי לא יכול היה
- 30 להיות כשיר בעת עריכת הצוואה המאוחרת (שכיב מרע), מספר שנים לאחר מכן. נדמה כי
- 31 משהבין זאת המתנגד, ניסה ליישב טענותיו הסותרות בסעיף 3 לתצהירו כך שעתר לקיום
- 32 צוואת שכיב מרע, כטענה חלופית בלבד - אך למקרה שייקבע כי המנוח היה כשיר בערוב
- 33 ימיו לעשיית פעולות משפטיות ובכללן צוואות; אלא שאף טענה חלופית זו מערערת את
- 34 טענת היעדר כשירות המנוח, וממילא משנזנחה בסיכומי המתנגד, מתייתר מאליו הצורך
- 35 לדון בה, אם כי יש בטענה זו משום השלכה על אמינות גרסת המתנגד בכללותה.

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.
ת"ע 32421-10-17

7. למען הסר ספק אציין כי המתנגד ממילא לא הגיש כל בקשה לקיום צוואה אחרת של המנוח; ולמעלה מן הצורך אף אומר שעל פניו אין בעדויות שהובאו לעניין קיום צוואת שכיב מרע לעמוד בדרישות הדין ובנטל ההוכחה המוטל על המתנגד לעניין זה (ע"א 430/73 אקשטיין נ' כהן, פ"ד כח (2), 432, 434 (1974); ע"א 88/88 יעקובוביץ נ' היועמ"ש, פ"ד מד(2) 69, 73 (1990)). כך שאף לו היה עומד המתנגד על טענתו זו, הדעת נותנת, כי הייתה זו נדחית לגופה. באשר לעדים שהיו עשויים אולי לתמוך בטענה בדבר קיומה של צוואת שכיב מרע יאמר, כי הגב' ע.ח. כלל לא הובאה לעדות; עדות המטפלת הגב' ק.מ., שטיפלה במנוח בחודש האחרון לחייו במקום המטפלת הקבועה ס.נ.פ., עת האחרונה שהתה בחופש מולדת, אינה אמינה בעיני. מחקירתה הנגדית עלה, כי גרסתה בתצהיר עדותה הראשית נערכה למעשה על ידי המתנגד, ואף הצטייר הרושם, כי היא עצמה סברה שהמנוח אינו צלול לגמרי, באותו חודש ששהתה עמו עד פטירתו, וכשלוש שנים לאחר שנעשתה הצוואה (ש' 24-32 בעמ' 32; ש' 22-25 בעמ' 35; ש' 7-17 בעמ' 36 ש' 1 בעמ' 41; ש' 28-29 בעמ' 43 לפרוטוקול מיום 14.5.18); ואף עדות מר י.ק. שבנוסף לכך שלא הייתה מהימנה בעיני, אף אינה מלמדת על דברים שאמרה כביכול המנוח בפרק זמן בו עשויים היו להיות דבריו הנטענים משום צוואת שכיב מרע (סעיף 11 לתצהירו, ש' 14-28 בעמ' 58, ומנגד ש' 10-14 בעמ' 60 לפרוטוקול מיום 3.3.20; וכן טענות התובעות לעניין זה בסיכומיהן, ש' 3-14 בעמ' 38 לפרוטוקול מיום 23.7.20; סעיף 23(ג) **לחוק הירושה**, תשכ"ה - 1965 (להלן - "**חוק הירושה**")); לעניין זה יש להוסיף ולומר, כי לנוכח חוות דעת המומחה, לפיה חל שינוי במצבו הקוגניטיבי של המנוח בשלהי שנת 2016, הרי ממילא מתעורר ספק בדבר כשירות המנוח לצוות בערוב ימיו. ראו: עמ' 12 לחוות הדעת.

8. סוגיה זו מצטרפת להתרשמותי הכללית מגרסת המתנגד ומעדיו, אשר לא הייתה אמינה בעיני. ראו לעניין זה עדות המתנגד לפיה "בדרך כלל" הוא מקפיד לומר אמת, ש' 11-12 עמ' 28 לפרוטוקול מיום 31.10.19; ש' 15-20 עמ' 30 לפרוטוקול מיום 31.10.19 ועדות המתנגד מיום 3.3.20, עמ' 2-4. לעניין זה אציין כי מזה שנים ארוכות טרם פטירת המנוח התגורר המתנגד בארץ אחרת ונמנע מלשוב ארצה בעטיו של סכסוך גירושין מאשתו, דבר שאינו רלוונטי להליך דגן אלא בעקיפין, לשם הבנת מערכת היחסים המורכבת בין הנפשות הפועלות. בנסיבות אלה קיים המתנגד קשר טלפוני בלבד עם המנוח וצירף לתצהירו תמלילי **כמאה** שיחות עם המנוח, אותן הקליט במהלך השנים, אשר אינם תורמים להוכחת טעמי התנגדותו, הן לעניין כשירות המנוח והן לעניין השפעה בלתי הוגנת מצד התובעות, אלא אף יש בחלקם כדי להפריך חלק מטענותיו ולאיים את גרסתו, בפרט באשר לרצונו החופשי והאמיתי של המנוח (ראו למשל קלטת מס' 51 ובפרט ש' 6-8 עמ' 3 לתמליל; קלטת מס' 65, ש' 10-11 עמ' 7 לתמליל). יוער כי מעדות המתנגד עולה בבירור שהוא לא הגיש את כל הקלטות שברשותו והבחירה איזו מה לתמלל ולהגיש לבית המשפט נעשתה לשיטתו על דעת

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.

ת"ע 32421-10-17

בא כוחו (ש' 21-25 עמ' 8, ש' 19-23 עמ' לפרוטוקול מיום 3.3.20) המתנגד אף העיד בנוגע למועדים בהם בוצעו השיחות - כי לפחות לגבי חלק מהקלטות - שלא ידע להבהיר לאיזה חלק הוא מתכוון - הוא ניסה לשחזר את תאריכי השיחות לקראת הדיון בבית המשפט, וכאשר הבין את הקושי בכך שלא ניתן לדעת מתי בוצעו השיחות, הפנה אצבע מאשימה לבא כוחו הקודם (ש' 8-28 עמ' 15 לפרוטוקול מיום 3.3.20).

9. כאן המקום לציין כרקע להליך זה, כי משפחת ע. התאפיינה במערכת יחסים מורכבת עוד קודם לפטירת אם הצדדים, על רקע מערכת היחסים שבין המנוח ואשתו (אמם של הצדדים) ואופיו של המנוח. אחר פטירת האם, חלה ככל הנראה תפנית במערכת היחסים המשפחתית, כאשר לשיטת התובעות, נוכח השפעת המתנגד על המנוח, ראה המנוח את בקשתן לצו ירושה אחר עיזבון אמן המנוחה, כהליך שנגקט כנגדו במטרה לגרוע מזכויותיו ומרכושו. החל ממועד זה חלה תפנית מסוימת במערכת היחסים המורכבת ממילא, כאשר המתנגד התקרב אל אביו בעוד התובעת מס' 2 - ד.ק. (להלן - "ד.ק."), התנתקה מהמנוח כמעט לגמרי, ש.א. שמרה עמו על קשר מעת לעת, ולשיטתה החל משנת 2014 הקשר בינה לבין אביה המנוח היה אך טלפוני (ש' 5-30 עמ' 84, וש' 23-29 עמ' 85, ש' 1-12 עמ' 86 לפרוטוקול מיום 3.3.20). זאת על רקע התנהגות המתנגד והשפעתו לרעה על אביהן כנגדן, אשר תרמה להתערערו הקשר בין התובעות לבין המנוח.

נטל ההוכחה ופגמים צורניים

10. ככלל, נטל השכנוע מוטל על בעל-הדין המתנגד לקיום הצוואה ככל שלא נפלו בה פגמים צורניים. ראו: ש' שילה, "פירוש לחוק הירושה תשכ"ה - 1965" הוצאת נבו (1992) כרך א', בעמ' 232. במקרה דנן, ככל שקיימים פגמים צורניים בצוואה כנטען על ידי המתנגד, ואף אם יש בהם די על מנת להעביר את נטל השכנוע לכתפי התובעות - המבקשות את קיום הצוואה, נדמה כי מידת השכנוע פחותה בנסיבות דנן, כאשר ממילא שוכנעתי באמיתות הצוואה ובכך ששיקפה את רצון המנוח, באופן שניתן להכשירה על אף הפגמים שנטענו, בהתאם להוראת סעיף 25 לחוק הירושה. זאת עת מהראיות עולה, כי התקיימו מרכיבי היסוד של הצוואה, הן שהצוואה נאמרה או הוגשה על ידי המנוח לנוטריון, הוא הרשות (סעיף 25(ב)(3) לחוק הירושה).

11. הלכה מושרשת בפסיקה, כי פגם באחד המרכיבים הצורניים הנדרשים בצוואה יש בו כדי להעביר את הנטל להוכחת אמיתותה אל כתפי המבקש לקיימה. על-אף האמור, יש שאי - תקינות חיצונית על פני הצוואה היא כה שולית וקלת ערך, עד שאינה עולה כדי "פגם", המעורר כשלעצמו חשד ב"אמיתות הצוואה" (ע"א 6198/95 שולמית יעקב נ' שרה בראשי,

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.

ת"ע 32421-10-17

פ"ד נב(2) 603, 617 (1998); הפסיקה עמדה על כך שההקפדה על הדרישות הצורניות בצוואה בפני רשות פחות מחמירה מההקפדה על דרישות צורניות בצוואה בפני עדים. ההקפדה על קיום הדרישות הפורמאליות תלויה באופן עריכת הצוואה. ככל שאופן עריכתה מבטיחה ערובה טובה יותר לאמיתותה וגמירות דעת המצווה, ניתן להסתפק בדרישות פורמאליות מועטות יותר. בעצם המעמד בפני הרשות יש מידה רבה יותר של טקסיות ורשמיות המדגישות את רצינות ההחלטה ואת גמירות הדעת הדרושים לצוואה (ע"מ (י-ם) 729/05 סובול נ' לויטין (2005); ע"א 796/87 מסד אריאל נ' דויד, פ"ד מה(2) 473, 476-479 (1991)).

12. יפים לעניין זה גם דברי כבוד השופט שוחט בעמ"ש (ת"א) 38138-09-11 א' נ' ש' נ' א' מ' ק' (2013), לפיהם: "הדרישות הצורניות אותן העמיד המחוקק אינן מטרה בפני עצמה, אלא אמצעי שנועד לתת ביטוי לגמירת דעתו של המצווה. פרשנות לפיה יש להבדיל בין פגם מבחינת חומרת פגירתו הרעה תוך בחינת חומרתה בהתייחס לסוג הצוואה בה נפל אותו פגם - בכל הנוגע למידת השכנוע הנדרשת בסעיף 25 לחוק הירושה והפעלת שיקול הדעת של בית המשפט בהפעלתו - הינה פרשנות ראויה ומתונה יותר, המתאימה עצמה לנסיבות המיוחדות של המקרה הנדון. פרשנות זו תשמר בצורה נאותה יותר את האיזון העדין בין כבוד המת וכבודם של החיים - אלה הטוענים לפסילת הצוואה - תוך מתן כבוד לרצונו של המת שעל קיומו אנו מצווים".

13. נוסף על שני הטעמים המהותיים, אשר פורטו לעיל, להם טען המתנגד, שיש בהם - לו יוכחו - לגרוע מתוקפה של הצוואה ולהם אדרש להלן בהרחבה, העלה המתנגד, טענות בדבר פגמים צורניים שנפלו בצוואה, והם - אי דרישת הנוטריון תעודה רפואית מהמנוח על אף שהחתימו בביתו כשהוא מרותק למיטתו; ורישום הנוטריון כי המנוח קרא את הצוואה, על אף שהמנוח לא ידע קרוא וכתוב. כאשר לעניין זה גם אם הקריא הנוטריון למנוח את הצוואה - אין בכך להועיל בנסיבות בהן הוא לא שמע היטב בשתי אוזניו. (סעיף 62 להתנגדות). בסיכומי טען המתנגד טענה נוספת, אשר ספק האם יש בה לטעמו כדי להצביע על פגם צורני נוסף, היא הטענה בדבר אי רשום שכר הנוטריון באישור הנוטריון בדבר עשיית הצוואה (עמ' 25-26 לפרוטוקול מיום 23.7.20; תקנה 17 לתקנות הנוטריונים, תשל"ז-1977 (להלן - "תקנות הנוטריונים"). יוער, כי התובעות התנגדו להרחבת החזית (עמ' 28 לפרוטוקול מיום 23.7.20).

אי ידיעת קרוא וכתוב ופגם בשמיעה

14. בכל האמור לטענה השנייה, הודה המתנגד בסיכומיו, כי לא הוכח שהמנוח לא שמע היטב, באופן שמנע ממנו לשמוע את הנוטריון מקריא לו את הצוואה (ש' 5-6 בעמ' 26 לפרוטוקול

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.
ת"ע 32421-10-17

מיום 23.7.20). ראו לעניין זה גם דברי המומחה בסעיף ג' לסיכום חוות דעתו, לפיהם "יש לציין ירידת שמיעה ידועה - אך לא מופיע לכל אורך אשפוז קושי בקומוניקציה בשל כך"; עמ' 13 לחוות הדעת.

15. נוסף לכך, לא עלה בידי המתנגד להוכיח בראיות מספיקות טענתו, לפיה המנוח לא ידע קרוא וכתוב. בסעיף 17 לתצהירה העידה ס.נ.פ.: "נאמר לי שי.ע. (המתנגד - נ.פ.) טען שא.ע. (המנוח - נ.פ.) לא ידע לקרוא. זה לא נכון, בתחילת עבודתי אצל א.ע. ואיני זוכרת למשך כמה זמן, קיבל א.ע. עיתון לבית בכל בוקר. מכיוון שאני מדברת עברית ומבינה עברית, אבל לא יודעת לקרוא עברית את המכתבים שהיו מגיעים לא.ע. הביתה א.ע. היה קורא ואומר לי מה לעשות עם המכתבים, לדוגמה חשבונות שיש לשלם". ראו: התרגום לעברית של תצהיר מיום 9.11.17; כן העידה באופן נחרץ "מה פתאום הוא קורא" (ש' 21-30 עמ' 11 לפרוטוקול מיום 26.11.17; התובעות לא נחקרו לעניין זה כלל ועיקר. במסגרת הליך משפטי בעניין עיזבון אמם המנוחה של הצדדים הוגשו מטעם המנוח תצהירים החתומים בידו, ולא נכתב שם שאינו יודע לקרוא, או שאחר הקריא לו את תוכן הצהרתו (ראו תצהירי המנוח המצורפים לכתב הגנתו בהליך הירושה של אמם המנוחה של הצדדים, נספחים ג' - ד' להתנגדות). המנוח חתם על שתי הצוואות הנוטריוניות, האחת, בשנת 2000 (בפני עוה"ד ש.ש.) והאחרת בשנת 2014, היא הצוואה נושא ההליך דנן; בנוסף, המתנגד, אשר שהה כאמור בארץ אחרת, ככל הנראה שלח למנוח מכתב שכלל נוסח ייפוי כוח (נספח ב' לתשובת התובעות להתנגדות), ובכך יש לתמוך שהמתנגד סבר, כי המנוח ידע לקרוא ייפוי כח זה (המתנגד ניסה להתכחש למכתב האמור, אך בשים לב לאי אמינות עדותו, איני מאמין אף לגרסתו זו, העומדת בניגוד לראיה חפצית מהימנה לכאורה - ראו: ש' 8 בעמ' 4 לפרוטוקול מיום 3.3.20); בכל אלה יש לחזק המסקנה, לפיה המנוח ידע קרוא וכתוב ולא עלה בידי המתנגד להוכיח אחרת.

16. למעלה מן הצורך יוער, כי גם אם תמצי לומר שהמנוח לא ידע קרוא וכתוב, מטענת המתנגד עצמו ניתן ללמוד, כי ככל שהקריא הנוטריון את הצוואה למנוח - היה בכך לרפא את ה"פגם" הנטען, אלא שלשיטתו למנוח הייתה בעיית שמיעה - טענה ממנה חזר בו, כאמור לעיל. באישור הנוטריוני נאמר מפורשות כי הנוטריון הקריא למנוח את הצוואה כפי שגם העידו הנוטריון (ש' 1-2, 28-29 בעמ' 108 לפרוטוקול מיום 3.3.20) ועו"ד א. ממשרדו (ש' 22-23 בעמ' 120 לפרוטוקול מיום 3.3.20); המטפלת ס.נ.פ. שעל פי עדויות הנוטריון ועו"ד א., הייתה נוכחת בבית המנוח במעמד עשיית הצוואה, העידה אף היא כי המנוח קרא את הצוואה ובכל מקרה שמע היטב את הנוטריון מקריא את הצוואה (ש' 28-30 בעמ' 12 לפרוטוקול מיום 26.11.17); הנוטריון הצהיר, כי האישור נכתב על פי נוסח סטנדרטי ושאינו זוכר האם המנוח קרא את הצוואה (סעיף 16 לתצהיר הנוטריון וכן ש' 3-7 בעמ' 109 לפרוטוקול מיום 3.3.20). כמו כן העיד הנוטריון כי ניסה לברר עם אביו האם המנוח ידע

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.

ת"ע 32421-10-17

קרא וכתוב (הנוטריון שערך את צוואתו הקודמת של המנוח משנת 2000 וייצגו בהליכים משפטיים בעבר) ואביו לא ידע לענות לו על שאלה זו (ש' 14-16 עמ' 109 לפרוטוקול מיום 3.3.20). יצוין כי היעדר אמירה מפורשת, לפיה המנוח קרא את הצוואה במסגרת צוואתו משנת 2000, אין בה די ללמד על אי ידיעת המנוח קרא וכתוב, בוודאי בנסיבות בהן המתנגד לא זימן לעדות את עו"ד ש.ש. שערך את צוואת המנוח משנת 2000, ואשר לשיטת הנוטריון "... הכיר אותו (את המנוח - נ.פ.) עשרות שנים וייצג אותו בלא מעט הליכים" (ש' 14-15 עמ' 109 לפרוטוקול מיום 3.3.20).

17. בנסיבות אלה בהן הנוטריון העיד כי אינו זוכר האם המנוח קרא את הצוואה, הרי גם אם המנוח לא ידע קרא וכתוב כנטען והנוטריון לא הקפיד למחוק את המילים המופיעות באישור הנוטריוני, לפיהן המנוח קרא את הצוואה, וכאשר עולה בבירור שהנוטריון הקריא למנוח את הצוואה (טענה שהמתנגד כלל לא חלק עליה), הסביר לו את תוכנה והתרשם כי זהו אכן רצון המנוח ושהוא מבין את המשמעות של עריכת צוואתו בפניו (ראו גם ש' 22-24 בעמ' 114 לפרוטוקול מיום 3.3.30), אני סבור כי יש בהבאת דברי המנוח בפני הנוטריון והקראת הנוטריון למנוח את הצוואה למלא אחר הדרישות המהותיות הנדרשות בסעיף 22(ב) חוק הירושה: "דברי הצוואה כפי שנרשמו על ידי השופט, הרשם של בית המשפט, הרשם לענייני ירושה או חבר בית הדין הדתי או כפי שהוגשו לידו, ייקראו בפני המצווה, הוא יצהיר שזו צוואתו, והשופט, הרשם של בית המשפט, הרשם לענייני ירושה או חבר בית הדין הדתי יאשר בחתימתו על פני הצוואה שהיא נקראה ושהמצווה הצהיר כאמור".

היעדר תעודה רפואית

18. על פי תקנה 4(ה) לתקנות הנוטריונים נדרשת תעודה רפואית במקרים בהם "... המבקש לבצע את הפעולה מאושפז בבית חולים או מרותק למיטתו ...", וזאת לשם תמיכה ובירור גמירת דעת המצווה, ועל מנת להבטיח את חופש רצון המצווה; אין חולק, כי במקרה דנן, הנוטריון החתים את המנוח בביתו ולא ביקש תעודה רפואית קודם לעריכת הצוואה.

19. השאלה המתעוררת במקרה דנן נוגעת לצמד המילים "מרותק למיטתו", שכן בעוד המתנגד סבור, כי עצם החתמת המנוח בביתו ולא במשרד הנוטריון מעידה על היות המנוח "מרותק למיטתו" ודי היה בכך על מנת לחייב הנוטריון לבקש תעודה רפואית (ש' 5-10 בעמ' 24 לפרוטוקול מיום 23.7.20); הרי שלטענת התובעות, הנתמכת אף בעדות הנוטריון, המנוח לא היה מרותק למיטתו, והחתמתו על הצוואה בביתו ולא במשרד הנוטריון הייתה רק לשם נוחות המנוח, מפאת גילו, וההיכרות המוקדמת - רבת השנים - של המנוח עם הנוטריון וצוות משרדו (סעיף 57(ב) לתשובה להתנגדות, סעיף 14 לתצהיר הנוטריון, ש' 22-25 בעמ' 33 לפרוטוקול מיום 23.7.20).

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.

ת"ע 32421-10-17

20. במקרה דנן העיד הנוטריון, כי לא היה לו ספק בדבר כשירות המנוח וכי המנוח לא היה מרותק למיטתו (ש' 7-12 בעמ' 110 לפרוטוקול מיום 3.3.20) ובאמצע הפגישה המנוח "אפילו קם והביא לנו איזה משהו מהחדר שלו..." (ש' 18 בעמ' 113 לפרוטוקול מיום 3.3.20). יחד עם זאת באשר לסיבה שהגיע אל בית המנוח, חלף הזמנתו אל משרדו, העיד: "תמיד הייתי מגיע אליו הביתה משני דברים. ראשית, מכיוון שזה חבר מבוגר של ההורים שלי, מתוך כבוד, הירידה מהבית שלו לכביש מדרגות קשות, גבוהות, לא נעימות לטיפול לחלוטין.... אני חושב שאיך אומרים, לאדם אחר אולי לא הייתי עושה את זה, אבל זה אחד מהאנשים הבודדים שיש לי לא מעט זכרונות ילדות שלו" (ש' 28-30 בעמ' 115 וש' 1-7 בעמ' 116 לפרוטוקול מיום 3.3.20).

21. הפסיקה פירשה בהרחבה את המונח "מרותק למיטתו" כך שיכלול גם מצב של אדם אשר קשה לו להתנייד, אדם מבוגר אשר מחמת גילו או חוליו קשה לו לצאת מביתו, וקבעה כי אף במקרים כאלה יש צורך בקבלת תעודה רפואית בטרם עריכת צוואה. אין הכוונה שרק אדם שלא יכול לשבת כלל יוגדר כמי שמרותק למיטתו. אדם שלא יכול ללכת אפילו בביתו ללא עזרה, או אדם שלא יכול לצאת מביתו למשרד עורך דינו לצורך עריכת צוואה, מחמת שהוא זקוק לעזרה בהליכה ומתקשה בירידת מדרגות, יש להגדירו כמי שמרותק למיטתו, וביתר שאת כאשר מדובר במצווים באים בימים הסובלים מבעיות קוגניטיביות ומבעיות רפואיות שונות. ראו: ת"ע (ב"ש) 1390/04 פלונית נ' פלוני (2007); ת"ע (ת"א) 55650-05-13 ר' נ' י' (2014); ת"ע (י-ם) 41360-09 ר' א' נ' י' א' (2014); ת"א (מרכז) 18025-06-09 עזבון המנוח סמי קופל ז"ל נ' עו"ד גרבי (2012), פסקה 54 לפסה"ד; בע"מ 3777/12 פלוני נ' פלונית (2012), פסקה 9 לפסה"ד. יחד עם האמור, מקום בו עסקינן בפרשנות מרחיבה, ללשון התקנה, אשר דומה שאין חולק, שפרשנות זו אינה בבחינת המשמעות הטבעית והרגילה של הלשון, יש לבחון כל מקרה ומקרה לגופו. כך אף נקבע - באשר לצוואה בעדים - כי במקרה בו לא התעורר חשש לצלילות המצווה, לא היה צורך בתעודת רופא (בע"מ 6507/14 פלונית נ' פלונית (2014) בסעיף 13 לפסה"ד; עמ"ש (נצרת) 10206-06-12 פלונית נ' פלונית (2013)).

22. סיכומם של דברים הוא, כי על פי לשון התקנה האמורה, לא הייתה חובה לבקש תעודת רופא, כחלק מהדרישות הצורניות החלות על עשיית צוואה בפני רשות, עת זו נעשית בפני נוטריון. יחד עם זאת, יש לדרוש תעודה רפואית, מקום בו מתעורר יסוד לסבור, כי קיים חשש באשר לכשירות לצוות - אף שהמצווה אינו מאושפז בבית חולים, ואף אינו מרותק למיטתו - בשים לב לגיל המצווה ויכולותיו הפיזיות. למותר לציין, שכפרקטיקה מומלצת יש להעדיף, כי נוטריונים (ואף עורכי דין שאינם נוטריונים) העורכים צוואה עבור אדם בגיל מתקדם, יבקשו תעודת רופא. השוו: בע"מ 3777/12 הנ"ל. נוכח עדות הנוטריון, עוה"ד א.

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.
ת"ע 32421-10-17

1 וס.נ.פ., האמינות בעיני, סבורני, כי במקרה דנן לא קמה חובה על פי דין לדרוש תעודת
2 רופא, ואין באי קיום תעודה כאמור כדי להוות פגם צורני בצוואה.

3
4 23. אוסיף ואעיר, כי דומה שתכלית הוראת תקנה 4(ה) לתקנות הנוטריונים לוודא, שמבצע
5 הפעולה המשפטית אכן כשיר לבצעה. בכל הנוגע לצוואה הרי, שקיימת הוראת חוק מיוחדת
6 - היא הוראת סעיף 26 לחוק הירושה - המתנה תוקפה של כל צוואה בכך שהמצווה היה
7 כשיר לצוות. כפי שיובהר להלן, כלל הראיות מלמדות, כי המנוח אכן היה כשיר לצוות,
8 ולפיכך דומה שהשפעת אותו פגם נטען בצוואה, הוא היעדר תעודת רופא (שלטעמי לא
9 נדרשה במקרה דנן), מהווה לכל היותר פגם צורני קל, ובכל יש כדי להשפיע על מידת
10 ההוכחה הנדרשת ממבקשות קיום הצוואה (תוך הנחה, כי עליהן הנטל להוכיח שהצוואה
11 אכן משקפת את אומד דעת המנוח). השוו: עמ"ש (ת"א) 35907-02-12 מ.נ. נ' מ.ג. (2013).

12
13 24. לצרכי הדיון אני, כי נפלו בצוואה שני פגמים צורניים קלים - הם אי ציון שכר הנוטריון על
14 גבי האישור הנוטריוני (חרף הרחבת החזית בעניין זה), וכן היעדר תעודת רופא, מזמן אמת,
15 באשר לכשירות המנוח לצוות (על אף שסבורני, כי בנסיבות דנן לא הייתה חובה - להבדיל
16 מכך שהיה רצוי - שתומצא תעודה מעין זו). נוכח הנחה דיונית זו על התובעות הנטל לשכנע,
17 שלא נפל כל פגם בצוואה, והיא משקפת את רצון המנוח (ע"א 36/88 זלוף נ' זלוף, פ"ד מו(3)
18 184, 188 (1992), וכפי שיובהר להלן סבורני, כי הן עמדו בנטל זה. מובן שמסקנתי זו
19 מתחזקת, ככל שנקבע, כי בשים לב להרחבת החזית בעניין אי ציון שכר הנוטריון, והיעדר
20 הצורך בהמצאת תעודת רופא, על המתנגד דווקא מוטל הנטל להוכיח, כי הצוואה אינה
21 משקפת את רצון המנוח.

כשירות המנוח

22
23
24
25 25. הוראות סעיף 26 לחוק הירושה קובעות כהאי לישנא: "כשרות לצוות" "צוואה שנערכה ע"י
26 קטין או מי שהוכרז פסול דין, או שנעשתה בשעה שהמצווה לא ידע להבחין בטיבה של
27 צוואה - בטלה." פרשנות התיבה "להבחין בטיבה של צוואה" נבחנה רבות בפסיקת בתי
28 המשפט והדין הנוהג הוא, כי יש לבחון את הסוגיה על פי שלושה מבחנים כדלקמן: הראשון,
29 מודעות המצווה לעובדה שהוא ערך צוואה; השני, ידיעתו בדבר היקף רכושו ויורשיו;
30 השלישי, מודעותו באשר לתוצאות עשיית הצוואה על יורשיו; כאשר המשקל, שיינתן
31 לשיקולים אלה ואחרים, הוא דבר המשתנה מעניין לעניין, על-פי נסיבותיו של כל מקרה
32 ומקרה. ראו: ע"א 851/79, 160/80 בנדל נ' בנדל, פ"ד לה(3) 101 (1981) (להלן - "פרשת
33 בנדל"); ע"א 15/85 מזרחי נ' רז, פ"ד מ"א(4) 454 (1987). עוד נקבע בפסיקה כי על המצווה
34 להיות בדעה צלולה ולפרש נכונה את המציאות הסובבת אותו כאשר דעתו משוחררת מלחצי

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.
ת"ע 32421-10-17

- נפש חולניים, תעתועי דמיון ומחשבות שווא. ראו: ע"א 1212/91 קרן ליבי נ' בינשטוק, פ"ד מ"ח(3) 705 (1994) (להלן - "פרשת בינשטוק"); ע"א 5185/93 היועמ"ש נ' מרום, פ"ד מ"ט(1) 318 (1995) (להלן - "פרשת מרום"); דנ"א 1516/95 מרום נ' היועמ"ש, פ"ד נב(2) 813 (1998) (להלן - "ד"נ מרום").
26. שלילת כושר לצוות אינה דבר של מה בכך והנטל לסתור את חזקת הכשרות הבסיסית, לאחר מות אדם, הוא כבד ביותר ומוטל על הטוען לחוסר הכשירות. ראו: שוחט, גולדברג, פלומין, דיני ירושה ועיזבון, הוצאת סדן (2005) בעמ' 98 (להלן - "שוחט"); פרשת מרום בעמ' 328; פרשת בינשטוק; אין די בהעלאת טענות כלליות או ספקות באשר להיעדר כושרו של המנוח לצוות. הדברים יפים ביתר שאת לגבי אדם שבמהלך חייו לא הוטל ספק בכושרו לעשות כן. נקודת הזמן הרלוונטית היא מועד עריכת הצוואה וחומר הראיות צריך שיתייחס למועד זה. ראו: ע"א 1099/90 שרוני נ' שרוני, פ"ד מ(4) 785 (1993) (להלן - "פרשת שרוני"); שוחט, בעמ' 98. ככל שנטען, כי בעת עריכת הצוואה לקה המנוח בלקות רפואית אשר פגעה בכושרו לצוות, הרי, שיש להוכיח טענה זו באמצעות עדות רפואית או אחרת. ראו: שוחט בעמ' 97.
27. לבית המשפט הוגשה חוות דעת המומחה, אשר בחן את כלל המידע הרפואי אודות המנוח לשנים 2006 ועד 2017, וקבע בחוות דעתו מיום 18.4.19 כי "לפי מיטב שיפוט בתנאים שתיארת - היה מר ע. ז"ל מסוגל לערוך צוואה כפי שנערכה ב- 22.5.14". המומחה ציין בחוות דעתו, כי לאור דלות האינפורמציה הרפואית הוא צמצם את חוות דעתו לנושא הצוואה, ולפיכך סייג את מסקנתו לנוכח היעדר חומר הקשור לתיאור התפקוד היומיומי והשיפוט.
28. בחוות דעתו ציין המומחה, כי למרות שמצוין ברישומים הרפואיים תהליך הבסיס של מחלת האלצהיימר, הדבר אינו נראה לאור הממצאים ונראה שהאבחנה היא דמנציה וסקולרית, אשר בה יכול להיות ייצוב ושיפור, וכך כנראה היה המצב אצל המנוח. בניגוד למחלת אלצהיימר - אשר בדרך כלל קשורה במהלך פרוגרסיבי ללא הפסקות (סעיף 2ב עמ' 13 לחוות הדעת). עוד העיר המומחה, כי לא נקבעה אבחנה של דמנציה תוך 3 חודשים מהאירוע המוחי שעבר המנוח, ונראה כי האבחנה מוקדמת מידי כיון שיש צורך לעקוב אחר מידת השיפור, וגם בדיקת ה MMSE לא משקפת מצב כרוני, נוסף לכך שתוצאות כאלו אינן שוללות יכולת שיפוט, וכי האבחנות בהמשך מוכיחות זאת (הערה בסעיף 2א' עמ' 10 לחוות הדעת). כמו כן מצא המומחה לציין, כי "לא כל אירוע חריף בקשיש הופך אותו לדמנטי" (עמ' 11 לחוות הדעת). לסיכום מהלך האבחנות והרישומים קבע המומחה, כי נראה שבין השנים 2006-2016 הייתה התמונה הקוגניטיבית יציבה או עם התדרדרות מסוימת ודרגתה הבסיסית mild, כאשר שינוי כשהיה דווח היטב החל מתאריך 3.12.16 ואילך. אין כל עדות

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.

ת"ע 32421-10-17

- להחמרה בתקופת החתימה על הצוואה ביום 22.5.14, ועל אף שהמנוח הגיע לבדיקות ולאשפוזים לעיתים קרובות - בכל זאת הנושא הקוגניטיבי לא מועלה כנושא שבעטיו הגיע אל המערכת הרפואית וקיים מיעוט תלונות קוגניטיביות ברישומי הרופאים המטפלים ומכאן שלא נראה כי בקשה למצב הבסיסי היה קושי לערוך צוואה בתאריך בו נערכה בתנאים בהם נערכה (סעיף 2א' עמ' 12 והרישא לעמ' 13 לחווה"ד).
29. גם בתשובותיו לשאלות ההבהרה מיום 12.6.20 הבהיר המומחה כי: "אבחנת אלצהיימר ניתנת בקלות לקשיש בגילו של מר ע. ז"ל לעיתים קרובות ללא בסיס בבדיקה מדייקת" וכי "רישום אבחנות אצל חולה בעשור התשיעי לחייו אשר איננו מוקפד כראוי בתחום זה" (תשובות לשאלות 8 ו-9 עמ' 2 לתשובות), וכי "אין כל משמעות לאבחנת מחלת אלצהיימר בגילו של מר ע. ז"ל בהעדר בדיקות מפורטות - קוגניטיביות והתנהגותיות... ככלל - קיימת נטיה לאבחנה רפלקטיבית מהירה של מחלת אלצהיימר ... ללא שיקול קליני מלא..." (תשובה לשאלה 13 עמ' 3 לתשובות).
30. בעדותו הבהיר המומחה שאין ספק כי מר ע. ז"ל סבל מפגיעה קוגניטיבית, ובהמשך דמנציה, על רקע של פגיעת כלי דם וסקולרית, ברם מעולם לא נערכה לו הערכה קוגניטיבית (ש' 11-28 עמ' 14 לפרוטוקול מיום 8.7.20); ועל אף האמור "אני אומר שלפי החומר שלפניי, כשאני רואה את התיאור ברישומים ... סביר להניח שאת ההחלטה הזאת הוא יכול היה לקבל", זאת לאחר שהדגיש כי בשינויי שיפוט אין שום השלכה לאבחנה הרפואית בדבר קיומה של פגיעה קוגניטיבית, אלא מה שמשנה הוא "האם דרגת הפגיעה התפקודית היא כזו או אחרת", ולשם כך חשוב לקבל דווקא אינפורמציה ספציפית על התנהלות המנוח בחיי היומיום שלו (ש' 1-7 בעמ' 15, ש' 9-11 בעמ' 15, ש' 18-21 בעמ' 16, ש' 9-11 בעמ' 17, ש' 3-5 בעמ' 18 לפרוטוקול מיום 8.7.20). שכן לדברי המומחה "מה שקובע...זה התפקוד" (ש' 26-28 בעמ' 21 וש' 23-25 בעמ' 22 לפרוטוקול מיום 8.7.20).
31. המומחה הסביר בעדותו את ההבדל בין דמנציה לבין הפרעה קוגניטיבית קלה. לדבריו, שתייהן הפרעות קוגניטיביות. בהפרעה קוגניטיבית קלה - אדם יודע לעשות ויודע לנווט את עצמו באופן עצמאי, אבל בדמנציה הוא כבר לא יכול כל כך לעשות, יש פחות תובנה, בהתחלה דברים מורכבים ואחר כך דברים יותר פשוטים, זה תלוי. דמנציה היא בדרך כלל רצף וברצף הזה יכול להיות שדברים מסוימים הוא יוכל לעשות ודברים אחרים לא (ש' 22-27 בעמ' 17, ש' 24-29 בעמ' 18 לפרוטוקול מיום 8.7.20). המומחה אף אישר בעדותו, כי "צריך לדעת שהמרפאות, המחקרים, אין להם זמן לעשות את הדיוק הזה. אז הם עושים, הם חותכים. אבל בעיקרון יכול להיות שאין לי דמנציה, יכול להיות יהיה הפרעה קוגניטיבית קלה יותר, מוגברת וכן הופך" (ש' 10-17 בעמ' 19 לפרוטוקול מיום 8.7.20). בהקשר זה, המומחה אכן עמד בחוות דעתו ובעדותו על אנומליה באבחנה הכתובה ברישומי

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.

ת"ע 32421-10-17

רופא המשפחה של המנוח (ש' 27-30 בעמ' 19 לפרוטוקול מיום 8.7.20; סעיף 2א' עמ' 10 לחוות הדעת), שם קבע המומחה כי "קיימת סתירה בין האבחנה לבין דרגת ה-severe".

32. הכלל הוא כי יש להותיר עניינים שבתורת הרפואה לבקאים בה. ראו: ע"א 472/81 קצין התגמולים נ' אברג'יל, פ"ד לז' (2) 785, 795 (1983). בהעדר כל חוות דעת רפואית נוגדת, או נימוק המצביע על פגם כלשהו שנפל בחוות דעת המומחה, הרי, שיש לקבל את מסקנת המומחה, לפיה על אף החסר בהערכה בסיסית של מצב המנוח, לרבות במועד סמוך לעריכת הצוואה, הרי לשיטתו "טווח ההחלטה בצוואה ב- 22/5/14 - הוא ברמת עיבוד קוגניטיבי - מוטיבציוני נמוכה. במידה ואין אירוע רפואי סביבתי משמעותי - חשבתי לפי ניסיוני כי יכול היה להחליט החלטה כזו" (תשובה לשאלה 11 עמ' 2 לתשובות המומחה מיום 12.6.20).

33. מסקנת המומחה אמנם התבססה אך על המסמכים הרפואיים אודות המנוח שהובאו בפניו, שבעיקרם לא היה תיעוד אודות מצב המנוח בסמוך למועד עשיית הצוואה, תוך שהמומחה אף העיד, כי ככל שיובאו בפניו עדויות של אנשים הקרובים למנוח יוכל לבסס מסקנותיו באופן וודאי יותר. מלאכת הערכת ושקילת עדויותיהם של העדים מסורה לבית המשפט, ואילו תפקיד המומחה הוא "לתרגם" את הכתוב במסמכים הרפואיים לשפה מובנת לבית המשפט, באופן שבית המשפט יוכל לשקול ראיות אלה (המסמכים הרפואיים) עת הוא דן בסוגיית הכשירות לצוות. ניתן אפוא לומר, כי מחוות דעת המומחה, תשובותיו לשאלות ההבהרה ועדותו, לא נמצא יסוד לטענה, שהמנוח לא היה כשיר לצוות.

34. המנוח הלך לעולמו למעלה משלוש שנים לאחר עריכת הצוואה, ועל פי חוות דעת המומחה אך בחודש דצמבר לשנת 2016, כחצי שנה קודם לפטירת המנוח, ישנה ראיה לכך שחל שינוי במצבו הקוגניטיבי (עמ' 12 לחוות הדעת).

35. כפי שיובהר להלן, חוות דעת המומחה אינה עומדת לבדה, וקיימות ראיות נוספות המובילות למסקנה, כי המנוח היה כשיר לצוות. העדים שהעידו מטעם המתנגד לא תרמו בעדותם ממשית לבירור שאלת כשירות המנוח לצוות, וממילא עדותם אינה מהימנה עלי. כך למשל עדות מר א.ט. הייתה לדבריו "הכל בערך" (ש' 7 בעמ' 47, ש' 5-12 בעמ' 48 לפרוטוקול מיום 3.3.20). מר י.ק. העיד אמנם, כי בארבע השנים האחרונות לחייו, דהיינו משנת 2013, המנוח "לא החזיק ראש בלשון המעטה", "4 שנים אחרונות ממש אתה רואה שהבן אדם מאבד את זה" (סעיף 11 לתצהירו, ש' 14-28 בעמ' 58 לפרוטוקול מיום 3.3.20), ברם מנגד, גם ביחס לתקופה זו העיד, כי "הוא אמר משפטים מאוד ברורים וחדים, קצרים שלא משתמעים לשתי פנים" (ש' 10-14 בעמ' 60 לפרוטוקול מיום 3.3.20); העד א.א. העיד, כי ביקר את המנוח מספר פעמים מועט בנוכחות המתנגד בשנת 2010, ולא ברור אפוא על סמך מה העיד בתצהירו, כי הכיר את המנוח קרוב לשבע שנים (עמ' 67-68 לפרוטוקול מיום

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.
ת"ע 32421-10-17

3.3.20 וסעיף 3 לתצהירו). ממילא עד זה לא העיד דבר לעניין כשירות המנוח; גם העד י.ו. לא ידע לומר בבירור בעדותו מתי הבחין בהתדרדרות במצבו הקוגניטיבי של המנוח (עמ' 72 לפרוטוקול יום 3.3.20); העד א.פ. העיד מפורשות כי "...אני לא יכול לקחת אחריות שמה שאני אומר עכשיו זה בדיוק נכון..." (ש' 21-22 עמ' 5 לפרוטוקול מיום 22.6.20), בחר לשמור על "זכות השתיקה" כלשונו, כאשר נשאל האם יכול להיות שכאשר המנוח אמר לו לגרסתו שהוא רוצה שהכל ילך לי.ע. גם אז דיבר לא לעניין (ש' 24-25 עמ' 8 לפרוטוקול מיום 22.6.20). כאשר נשאל אם היה יודע שיצטרך להגיע ולהיחקר בבית המשפט לא היה חותם על התצהיר, השיב "לא יודע", ואף מצא לנכון להבחין בעדותו בין חתימתו על תצהירו לבין עריכתו "אני אמרתי בתחילת הדברים שחתמתי על התצהיר ולא כתבתי" (ש' 23-26, ש' 29 בעמ' 10 לפרוטוקול מיום 22.6.20); למותר לציין, כי גם בתמליל השיחות שהוגשו מטעם המתנגד, אין ממש לסייע לעניין זה, וייתכן כי השיחות עם המנוח יכולות ללמד דווקא על כשירותו בסמוך לעריכת הצוואה. ראו למשל קלטת 65 משנת 2014, בה זכר המנוח כי "ד.ק." הוא בנה של ד.ק.

36. מנגד יש משקל רב לעדים מטעם התובעות, בפרט עדויות הנוטריון, עו"ד א. ממשרדו, ועדות המטפלת הקבועה של המנוח ס.נ.פ., שהעידו אודות התרשמותם ממצב המנוח **ביום עריכת הצוואה**. בהקשר זה קבעה הפסיקה, כי עדות מהימנה של הנוטריון אשר התרשם מהמנוח טרם עריכת הצוואה, די בה כדי להסיר ספק בדבר כשרות מצווה לערוך צוואה, כאשר אין בפני בית המשפט ראיות אחרות על כשרות המצווה בעת עריכת הצוואה, לרבות עדות רפואית, וייתכנו נסיבות בהן היא אף עדיפה על פני עדות רפואית; בפרשת בנדל, נאמר לעניין זה, כי: "כפי שראינו, יש בחומר הרפואי כדי להצביע על מצבו של המנוח, לפני שערך את הצוואה ... ועל מצבו זמן מה לאחר שערך אותה, ולאחר שעבר למחלקה הסיעודית. חומר רפואי זה אינו נותן תמונה ברורה על מצבו של המנוח, שעה שערך את הצוואה. אך היו לפני הערכאה הראשונה מספר עדויות באשר למצבו של המנוח בשעה זו ... נראה לי, כי יש בראיות אלה כדי להצביע באופן פוזיטיבי על כך כי המנוח היה במצב נפשי ופיזי, שאפשר לו להיות מודע לכך שהוא עורך צוואה". שם, בעמ' 105-107. כן ראו: ת"א (ת"א) 5922/86 **ברזבסקי נ' רובינשטיין**, תשנ"ג(2) 89 (1992); **פרשת בינשטוק**; ה"פ (ת"א) 7212/74 **בן-נון נ' ריכטר**, תשל"ה(2) 377, 381-382 (1975); ת"ע (ת"א) 10910/99 **נ. נ' מ. מ.**, 547 (2004); עמ"ש (ת"א) 55336-12-14 **נ. ר.א.** (2016).

37. הדברים האמורים יפים אף לעניינינו אנו, שכן המומחה עצמו הפנה בעדותו לחשיבות העדויות של עדים שהכירו את המנוח, ככל שישנן, בדבר תפקודו היומיומי ומצבו בפועל במועד עשיית הצוואה. המומחה גרס כאמור, כי לא די באבחנת המנוח כלוקה בדמנציה וסקולרית על מנת לשלול את כושרו לערוך צוואה במועד בו נערכה וכי לתיאור תפקודו

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.

ת"ע 32421-10-17

במהלך הזמן ישנה חשיבות גדולה (תשובתו לשאלה הערתו בסיפא לעמ' 4 לתשובותיו לשאלות הבהרה מיום 12.6.20).

38. הנוטריון העיד כאמור כי לא היה לו ספק בדבר כושרו של המנוח ולכן לא עמד על קבלת תעודה רפואית (ש' 7-12 בעמ' 110 לפרוטוקול מיום 3.3.20), והדברים מקבלים משנה תוקף לאור היכרותו המוקדמת וארוכת השנים של הנוטריון עם המנוח (סעיף 3 לתצהיר הנוטריון), ולנוכח עדויות עו"ד א. (ש' 16-29 בעמ' 118, ש' 20-26 בעמ' 119 לפרוטוקול מיום 3.3.20), וכן עדות המטפלת הקבועה של המנוח, ס.נ.פ., שנכחה בדירת המנוח בעת עריכת הצוואה. עוד יש חשיבות לעדות הנוטריון כי **המנוח הוא אשר יזם את הפנייה אליו** בנוגע לשינוי צוואתו משנת 2000 (סעיף 5 לתצהיר הנוטריון). בכך יש משום ראיה לכך שהמנוח היה מודע לטיב הפעולה אותה ביקש לעשות ולתוצאותיה. עדות זו של הנוטריון נתמכה אף בעדות ס.נ.פ. (סעיפים 18-20 לתצהירה).

39. יצוין כי גם אם הנוטריון לא זכר את הסיבה המדויקת לשינוי הצוואה והעיד בהקשר זה, כי נוטה שלא להתערב בשיקולי הפונים אליו (ש' 27-30 בעמ' 110, עמ' 111, ש' 12-13 בעמ' 117 לפרוטוקול מיום 3.3.20), וגם אם יש בכך טעם לפגם, שכן נדמה כי בירור הנוטריון עם המנוח עניין זה לעומק יכול היה, בהצטרף ליתר השיקולים, להביא להסרת כל ספק בדבר כשירותו, כחלק ממכלול השיקולים; הרי בנסיבות דגן ניתן לעמוד על הסיבה לכך מהעדויות, באופן שמתיישב עם רצון המנוח כפי שהוכח בפני; עדות הנוטריון באשר לסיבה שהמנוח שטח בפניו לעניין רצונו לשנות הצוואה, הייתה כי: "...היו לו שיחות טלפון מוזרות...", כי: "...היחסים עם הבן היו עם עליות ומורדות...", וכי: "...הרושם שהיה לו מהשיחה שזה שיחות מהבן..." (ש' 28-30 בעמ' 110, ש' 12-13 בעמ' 117 לפרוטוקול מיום 3.3.20), וכי "...אולי דווקא בגלל ההיכרות לא רציתי להיכנס מעבר לדברים האלה..." (ש' 2 בעמ' 111 לפרוטוקול מיום 3.3.20); מתיישבת אף עם עדות המטפלת ס.נ.פ., שנמצאה אמינה בעיני, אשר הבהירה עניין זה כך - "א.ע. פחד מי.ע., השיחות הטלפוניות בין א.ע. לי.ע. היו כפי שסיפר לי א.ע. על רקע בקשותיו משל י.ע. לקבל מא.ע. כסף. בשלב מסוים א.ע. ניתק את הטלפון בבית כדי שי.ע. לא יתקשר אליו יותר..."; "א.ע. אמר לעו"ד צ.ש. בטלפון שהוא לא רוצה שכל הרכוש שלו ילך לי.ע. א.ע. אמר לעו"ד צ.ש. כי הוא רוצה שכל הרכוש יהיה שייך לא.ע. בלבד ולאחר פטירתו שיתחלק בין ילדיו"; "עו"ד צ.ש. שאל את א.ע. מדוע הוא רוצה לבטל את הצוואה האחרונה, וא.ע. השיב לו כי הוא לא רוצה שי.ע. יקבל הכול. שמעתי שא.ע. אמר לעו"ד צ.ש. שסיבה שהוא רוצה לשנות את צוואתו היא בגלל שי.ע. כל הזמן מתקשר אל א.ע. ומבקש כסף..." (סעיפים 9-10, 18-27 לתצהיר ס.נ.פ.; עמ' 12-13 לפרוטוקול מיום 26.11.17); וכאשר תמיכה מסוימת לדבריה אלה ניתן למצוא אף בקלטות שהגיש המתנגד עצמו. ראו למשל: דברי המנוח בקלטת 65 משנת 2014 לפיהם "...הכסף, אני אגיד לך בפירוש, אף אחד לא מקבל. אני את הכסף תורם לצבא, רק צבא הגנה לישראל,

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.

ת"ע 32421-10-17

זהו"; על כסף אין מה לדבר" (ש' 10-11 ו-13 עמ' 7 לתמלול מס' 65); וכן קלטת מס' 51 שלשיטת המתנגד מתעדת שיחה התקיימה במהלך שנת 2015, בה אמר המנוח "אני אין לי ילדים אני" (ש' 12 עמ' 1 לתמליל); ו"כי מה שאתה עשית, מלאך המוות לא עשה" (ש' 18 עמ' 2 לתמליל); "תראה, אני עכשיו הכסף לא בידך ולא ביד אף אחד, הכסף יהיה בידך, אתה כבר לא, הכסף לא מגיע לך שום דבר..." (ש' 6-7 עמ' 3 לתמליל).

40. לעניין מהימנות עדות המטפלת, אינני מוצא מקום לטענת המתנגד בסיכומיו, לפיה העידה דברי שקר וכי היה לה אינטרס מאוד ברור להעיד כנגדו בגלל שכעסה עליו (עמ' 18-29 לפרוטוקול מיום 23.7.20). המטפלת הרגישה קרובה למנוח בנסיבות בהן טיפלה בו במסירות כחמש שנים ולגרסתה המנוח ראה בה בת משפחה, נוכח העובדה כי לא היה לו קשר עם אף אחד מילדיו (סעיף 13 לתצהירה), "לא היה אף אחד, רק אני וא.ע." (ש' 11 עמ' 5 לפרוטוקול מיום 26.11.17). בנסיבות אלה, כעסה המתואר בעדותה, על כך ש"כל הזמן אף אחד לא בא לבקר" את המנוח (ש' 13-14 עמ' 7 לפרוטוקול מיום 26.11.17); "אני כועסת על זה ש.ע. לא ביקר אצלו במשך 5 שנים, ואחרי שאבא מת כעבור 4 שעות הוא הגיע ונכנס לישראל לבית" (ש' 16-17 עמ' 7, ש' 30-32 עמ' 8 לפרוטוקול מיום 26.11.17) אין בהם על מנת לגרוע ממהימנותה, אלא אך לחזק את תחושת הקרבה שחשה למנוח והמסירות בה טיפלה בו. מדובר בעדה אובייקטיבית שהייתה קרובה למנוח בשנים האחרונות לחייו, החל משנת 2012, וגם במהלך השנה בה ערך את הצוואה טיפלה בו והעידה באשר לנסיבות עריכת הצוואה ויוזמת המנוח ליצור קשר עם עו"ד צ.ש. על מנת לשנות את צוואתו. גם טענת ב"כ המתנגד בסיכומיו לפיה "אני לא אומר בהכרח שהאינטרס שלה הוא לטובת התובעות..." (ש' 28-29 עמ' 18 לפרוטוקול מיום 23.7.20), יש בה לחזק מהימנות עדה זו, שלמעשה הוכח בפני כי לא היה לא קשר עם מי מילדי המנוח, אלא לצרכי המנוח עצמו.

41. עוד יש לומר כי גם אם למיטב זכרונו של הנוטריון, הוא לא שוחח עם המנוח על זהות היורשים על פי דין בעת עשיית הצוואה, שכן הוא הניח שהמנוח ידע מי הם ילדיו בשים לב למעורבות משרד הנוטריון בהליך המשפטי בין התובעות לבין המנוח בשנת 2000 (סעיף 8 לתצהירו); הרי לאור האמור בסעיפים 5 - 6 לתצהיר הנוטריון, לפיהם לאחר שהבין מהמנוח אודות רצונו לבטל הצוואה שהכין לטובת המתנגד וכי במקומה מעוניין שהחלוקה תיעשה על פי דין, הוא ייעץ למנוח לערוך צוואה חדשה בה ייאמר מפורשות כי הירושה מתחלקת על פי דין, במקום הליך ביטול צוואה בלבד; ומעדותו, לפיה "דיברנו על זה שזה יורשים על פי דין זה ילדים" (ש' 8 בעמ' 115 לפרוטוקול מיום 3.3.20); הנוטריון הבהיר בעדותו כי הוא הסביר למנוח את המונח "ירושה על פי דין" - "...הסברתי לו שזו חלוקה שווה לילדים. כי משמעות הדבר שאני מורה על חלוקת רכושי על פי דין, היא ביטול הצוואה, שזה מה שהוא ביקש בעצם. כאילו אין צוואה" (ש' 18-24 בעמ' 114 לפרוטוקול מיום 3.3.20), שכן לדברי הנוטריון "הוא ביקש לבטל את הצוואה וזה הכי קרוב לדבר שנקרא ביטול צוואה" (ש' 9-21

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.
ת"ע 32421-10-17

עמ' 115 לפרוטוקול מיום 3.3.20 - ראו בהקשר זה הסבר הנוטריון לסיבה שייעץ למנוח לערוך צוואה חדשה שמורה כאמור, ולא להסתפק אך בביטול הצוואה המורשה את כל רכושו למתנגד - ש' 26-20 בעמ' 114, ש' 16-21 בעמ' 115 לפרוטוקול מיום 3.3.20; ניתן ללמוד בבירור כי המנוח היה מודע למונח ירושה על פי דין, לזהות יורשיו ולתוצאות עשיית הצוואה על יורשיו.

42. העד ש.ר. שסחר עם המנוח במטבעות, וזומן לעדות על ידי התובעות, העיד כי עד שנתיים שלוש לפני פטירתו היה מבקר את המנוח וסוחר עמו במטבעות, ומאז הוא היה מדבר אתו טלפונית מעת לעת, והפעם האחרונה ששוחח עמו הייתה כחודש - חודשיים לפני פטירתו (ש' 17-27 בעמ' 101, ש' 1-4 בעמ' 102, עמ' 105 לפרוטוקול מיום 3.3.20). לדברי עד זה, שאינו בעל הכשרה רפואית, "דיברתי איתו לעניין..."; המנוח לדבריו "היה קשוח, לא יודע עד יום מותו, אבל כשדיברתי איתו לא ראיתי שינויים"; "הוא ידע מה הוא רוצה"; "...אני לא ראיתי הבדל" במשך 20 שנים שהכיר אותו (ש' 10, 30 בעמ' 102, ש' 10-20 בעמ' 105 לפרוטוקול מיום 3.3.20). כמו כן העיד, כי בשנת 2015 או 2016 הייתה הפעם האחרונה שסחר עמו במטבעות (ש' 1-6 בעמ' 103 לפרוטוקול מיום 3.3.20). התרשמתי כי מדובר בעד אובייקטיבי אשר לעדותו כלל לא הכיר מי מהבנות של המנוח (ש' 21-22 בעמ' 104 לפרוטוקול מיום 3.3.20).

43. מן המקובץ עולה, כי עדותו המהימנה של הנוטריון, כמי שערך הצוואה והתרשם ממצב המנוח וכשירותו לערוך הצוואה, בשעת עריכתה, גם על בסיס היכרותו המוקדמת עם המנוח, בצירוף עדויות מהימנות נוספות לעניין זה מטעם עו"ד א. ממשרדו ומטעם המטפלת ס.נ.פ., יש בהן להסיר כל ספק באשר לכשירות המנוח לצוות. לכך יש להוסיף את עדות ש.ר., אשר מלמדת, כי אף בחודשים שלאחר עשיית הצוואה, סחר המנוח במטבעות - פעילות הדורשת יכולת קוגניטיבית. בעדויות האמורות, בצירוף חוות דעת המומחה. מכלל הראיות שוכנעתי, מעבר לכל ספק, כי המנוח היה כשיר לצוות, וממילא לא נמצא כל ראיה מהימנה המלמדת אחרת.

השפעה בלתי הוגנת

44. הוראת סעיף 30(א) לחוק הירושה קובעת, כי: "הוראות צוואה שנעשתה מחמת אונס, איום, השפעה בלתי הוגנת, תחבולה או תרמית - בטלה". הדין הוא כי על הטוען לקיומה של השפעה בלתי הוגנת הנטל להוכיח את טענתו, שכן הצוואה עומדת בחזקת כשרותה. ראו: דנ"א 1516/95 מרום נ' היועמ"ש, פ"ד נב(2) 813 (1998) (להלן - "עניין מרום"); הבסיס להוראה זו הוא שמי שמצווה על הדברים שיעשו לרכושו לאחר פטירתו חייב לעשות כן מרצונו החופשי, וצוואה שנעשתה בגלל השפעה בלתי הוגנת, כמו מחמת אונס, איום,

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.

ת"ע 32421-10-17

1 תחבולה או תרמית, אינה משקפת את הרצון האמיתי של המצווה, ולכן הצוואה בטלה ;
2 ברם, מקום בו נטענת טענה בדבר קיומה של השפעה בלתי הוגנת, והטוען מניח תשתית
3 ראייתית המקימה חשד לקיומה של אותה השפעה בלתי הוגנת, מוטל על מבקש קיום
4 הצוואה הנטל להוכיח שלא הייתה השפעה בלתי הוגנת, וכי הצוואה אכן משקפת את רצונו
5 החופשי של המצווה (שוחט, בעמ' 198 - 222).

6
7 45. פסיקת בתי המשפט קבעה מבחני עזר לקביעת קיומה של השפעה בלתי הוגנת, או ליתר
8 דיוק נסיבות, אשר בהתקיימותן, קמה חזקה עובדתית, הניתנת לסתירה, לפיה התקיימה
9 השפעה בלתי הוגנת. בהתקיים אותן נסיבות עובדתיות עובר נטל הראיה אל מבקש קיום
10 הצוואה, אשר עליו להוכיח במאזן ההסתברויות שהחזקה נסתרה (עניין מרום ; שוחט בעמ'
11 198-222). ואלה המבחנים : (א) **מבחן התלות והעצמאות** - האם יש לראות במצווה כאדם
12 עצמאי בתקופה הרלוונטית הן מבחינה פיזית והן מבחינה השכלית - הכרתית, כאשר תלות
13 פיסית אינה עדות מספקת לתלות בזולת. (ב) **מבחן התלות והסיוע** - במקום שבו המצווה לא
14 היה עצמאי ונזקק לסיוע הזולת, יש לבחון את טיב הסיוע, היקפו ומידת התלות במי
15 שהעניק לו אותו. (ג) **מבחן הקשר עם בני אדם אחרים** - בידודו של המצווה וניתוקו
16 מאחרים מגבירים את התלות שלו בנהנה. (ד) **מבחן נסיבות עריכת הצוואה** - מעורבות
17 הנהנה בעריכת הצוואה, אף אם אינה עולה לכדי מעורבות לפי סעיף 35 לחוק הירושה.

18
19 46. ודוק, לא כל השפעה מביאה לידי ביטול צוואה. חוק הירושה מחייב שעל מנת שתבוטל
20 צוואה, על ההשפעה להיות בלתי הוגנת, עד כדי ניצול תלותו, חולשתו וחוסר יכולתו של
21 המצווה לשם עשיית צוואה לטובת הנהנה. כך לדוגמא, כאשר בן אדם מטפל באיש גלמוד,
22 בתקווה שזה יגמול לו בעריכת צוואה לטובתו, אין בכך כדי לפסול את הצוואה, אפילו
23 מבקש הוא ממנו לעשות צוואה. החוק אינו פוסל צוואה שנעשתה לאחר השפעה או שכנוע
24 של המצווה. שכנוע זה או השפעה כזו, כשהם נעשים בנימוס וללא לחץ ואיומים מפורשים
25 או מכללא, אין בהם פסול. מאחר וכולנו נתונים כדבר שבשגרה להשפעות הסובבים אותנו
26 ולהשפעות הסביבה, הפסיקה שמה את הדגש בעניין זה על "אי ההוגנות" שבהשפעה, כתוצר
27 של אופי מערכת היחסים שבין המשפיע למושפע, שהרי לא קיומה של ההשפעה הוא שפוסל
28 את הצוואה, אלא קיומו של יסוד בלתי הוגן בה - שעיקרו - ניצול תלותו, חולשתו, או חוסר
29 יכולתו של המצווה לעשות צוואה לטובת הנהנה. יסוד אי ההגינות בהשפעה נלמד אפוא,
30 מנסיבות הפעלתה ולא דווקא בשל מטרת המעשה, או בשל התוצאות שאותן מבקש
31 המשפיע להשיג. כפי שנאמר: "לעולם נכוון מחשבתנו אל עיקר העיקרים, והוא: רצונו
32 החופשי והאמיתי של המנוח; ונקיים את צוואתו אם נדע כי רצונו לא נפל בו נגע, כי את
33 רצונו-שלו עשה ולא את רצון זולתו" (ע"א 5185/93 **היועץ המשפטי לממשלה נ' מרום**, פ"ד
34 מט(1) 318, 331 (1995); ע"א 133/84 **רכטמן נ' זיסמן**, פ"ד ל"ט(4) 769, עמ' 772-773 (1986)).
35 נפנה אפוא אל נסיבות המקרה דנן על רקע ארבעת המבחנים האמורים.

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.

ת"ע 32421-10-17

47. מבחני התלות הסיוע והעצמאות - מחומר הראיות עולה כאמור, כי בעת עריכת הצוואה ואף לאחר מכן התנהל המנוח בסיוע המטפלת ס.נ.פ., כי לא היה לו קשר הדוק למי מילדיו וככל שהיה לו קשר עקבי ורצוף עם מי מהם, היה זה דווקא עם המתנגד שכל הנראה שמר עמו על קשר טלפוני מעת לעת. עוד הוכח כי גם אם המנוח נזקק לסיוע של מטפלת, וחרף גילו המתקדם והקושי לעלות במדרגות, הוא עדיין היה יוצא מדירתו מעת לעת לבנק או לשוק בליווי המטפלת. ראו לעניין זה עדות העד י.ק., מטעם המתנגד, לפיה היה פוגש במנוח "כשהם חזרו מהשוק, הבית שלי היה ממוקם בין השוק לבין הבית שלו, ועוברים ליד הבית שלי ואז כאילו יצאתי אליו והוא היה עם המטפלת..." (ש' 9-16 בעמ' 54 לפרוטוקול מיום 3.3.20); אף בסמוך לפטירתו העיד מר י.ק. כי "...פגשתי בו ממש באקראי, ממש באקראי וזה היה שוב פעם כשהוא ישב בספסל..." (ש' 23-25 בעמ' 59 לפרוטוקול מיום 3.3.20). כשהייתי פוגש אותו הייתי פוגש אותו על הספסל, כשהיא הייתה מורידה אותו..." (ש' 3-4 בעמ' 60 לפרוטוקול מיום 3.3.30). ראו גם עדות א.ט. (ש' 26-27 בעמ' 46 לפרוטוקול מיום 3.3.20); כן ראו עדות א.פ. (ש' 3-9 בעמ' 8 לפרוטוקול מיום 22.6.20); המטפלת ס.נ.פ. העידה, כי המנוח נזקק לעזרתה מאחר ו"יש 45 מדרגות, והוא היה מבוגר בן 90"; "הכנתי לו אוכל, גם עזרה במקלחת, גם לבדוק התרופות שלו, באופן בסיסי הוא היה זקוק לעזרה. אני סידרתי לו הכל" (ש' 9-13 בעמ' 3 לפרוטוקול מיום 26.11.17).

48. סוגיית ההשפעה הבלתי הוגנת נבחנת אמנם במועד עריכת הצוואה, אך ניתן ללמוד על קיומה המתמשך של השפעה בלתי הוגנת גם מראיות מהתקופה שלאחר עריכת הצוואה המלמדות על התקופה שקדמה לעריכתה "בבחינת אחרית דבר המלמד ומשליך גם על ראשיתו" (ע"א 157/89 ששון נ' מזרב, פ"ד מו(2) 209 (1992)). לא הוצגו בפני כל ראיות מהן ניתן ללמוד על תלות של המנוח במאן דהוא - למעט אולי בס.נ.פ. - ובפרט בתובעות או מי מהן, בין בעת או טרם עריכת הצוואה ובין לאחר מכן.

49. טענת המתנגד בדבר השפעה בלתי הוגנת ממילא אינה טענה להשפעה ישירה של התובעות על המנוח, אלא בעקיפין, באמצעות המטפלת ס.נ.פ.. כך טען המתנגד בהתנגדותו: "מצב בו המצווה היה מבודד ומרוחק מהעולם החיצון והיה תלוי באופן אבסולוטי באדם אשר בדיעבד הסתבר שהינו קשור לתובעות יכול להיחשב כעילה לביטול הצוואה" (סעיף 68 להתנגדות); "המבקש יטען כי המבקשות יצרו קשר עם המטפלת הזרה בהיות המבקש שוהה בחו"ל שידלו אותה באמצעים פסולים על מנת שתשפיע על המנוח שהיה כאמור במצב קוגנטי מאוד בעיית" (סעיף 69 להתנגדות; וכן סעיף 78 להתנגדות).

50. דא עקא, שהתובעות טענו, כי כלל לא הכירו את המטפלת ס.נ.פ. והמטפלת העידה אף היא מפורשות שכלל לא הכירה את התובעות ולא פגשה בהן עד לאחר פטירת המנוח, למעט

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.
ת"ע 32421-10-17

מקרה בודד שפגשה את ש.א. בעת סיור עם המנוח בשוק (ש' 21-22 בעמ' 3 לפרוטוקול מיום 26.11.17).

51. גם טענת הבידוד והריחוק נטענה כלפי המטפלת ולא כלפי התובעות, שכלל לא היו בקשר הדוק עם אביהן, ואשר לטענת המתנגד עצמו היו בסכסוך תמידי עמו, סכסוך שהיה ידוע לכולי עלמא (סעיף 21 להתנגדותו). כפי שיובהר להלן, אף טענת הבידוד מצד המטפלת לא הוכחה כדבעי. ממילא לא עלה בידי המתנגד להוכיח קשר עקיף או השפעה כלשהי של התובעות או מי מהן על המנוח באמצעות המטפלת או באמצעות אדם אחר כלשהו, ולמעשה לא הובאה לכך כל ראיה.

52. ניסיון המתנגד לטעון לראשונה להשפעה בלתי הוגנת מצד ש.א. על המנוח לנוכח עדותה, לפיה נהגה לבקר את המנוח עד לשנת 2014 והביקור האחרון היה בסמוך לעריכת הצוואה (ש' 22-26 בעמ' 26 וש' 12-14 בעמ' 27 לפרוטוקול מיום 23.7.20), הוא בגדר שינוי חזית אסור; וגם אם היה מקום להידרש לטענה זו, הרי שהייתי מוצא לדחותה לגופה, שכן לא התרשמתי כי הייתה למי מהתובעות השפעה כלשהי על המנוח, וודאי לא השפעה בלתי הוגנת על המנוח. יש לציין לעניין זה כי נדמה כי המתנגד מנסה להיתלות בכל נסיבה שהיא לשם עיגון טענתו בדבר השפעה בלתי הוגנת, גם אם אותה נסיבה כלל לא מתיישבת עם טענותיו האחרות. כך למשל טענתו, לפיה די היה בביקור של ש.א. בבית המנוח בשנת 2014 כדי להשפיע על המנוח לשנות את צוואתו, אינה עולה בקנה אחד עם טענתו, לפיה התובעות היו ב"סכסוך תמידי" עם המנוח שהיה ידוע לכולי עלמא (סעיף 21 להתנגדותו), ואף אינה מתיישבת עם טענתו המקורית, לפיה השפעת התובעות הייתה באמצעות ס.נ.פ.. טענה שאף היא השתנתה במידה מסוימת בחקירתו הנגדית, שם נראה היה כי ניסה לטעון כי התובעות השפיעו על המנוח באמצעות "כל השכנים" (ש' 28-30 בעמ' 19 לפרוטוקול מיום 3.3.20). טענה שממילא לא נמצא לה כל יסוד באיזו מהראיות, למעט בעדותו הסתמית והמאוחרת של המתנגד בעניין זה.

53. כפי שהעידה המטפלת, המנוח לא היה בקשר עם ילדיו, והכל מסכימים כי אף ניתק את הטלפון בביתו מרצונו על מנת שלא לקבל שיחות טלפון ממי מילדיו. לשיטת התובעות, היה זה בשל שיחות טלפון מהמתנגד עליו כעס. לגרסתן זו נמצאה תמיכה בעדות ס.נ.פ. (ש' 1-2 בעמ' 12 לפרוטוקול מיום 26.11.17 וסעיף 9 לתצהירה), ותמיכה מסוימת בעדות הנוטריון (ש' 26-27 בעמ' 1-7 לפרוטוקול מיום 3.3.20) ואף בעדות המתנגד עצמו (ש' 21-22 בעמ' 12 וש' 28-30 בעמ' 16 לפרוטוקול מיום 3.3.20); לשיטת המתנגד - שלא הוכחה כדבעי - היה זה בשל שיחות טלפון מהתובעות שלטענתו הטרידו את המנוח. המתנגד תלה טענותיו אלה בדואר אלקטרוני (דוא"ל) שלכאורה נשלח אליו מהמטפלת ס.נ.פ. וצורף כנספח ח' להתנגדותו (ש' 24-25 בעמ' 41 לפרוטוקול מיום 3.3.20) אולם המטפלת הכחישה שליחת

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.
ת"ע 32421-10-17

דוא"ל זה וטענה כי זויף (ש' 11-21 בעמ' 14 לפרוטוקול מיום 26.11.17; וסעיף 30 לתצהירה). בין כך ובין כך הדוא"ל מתייחס לשנת 2013 (כשנה קודם לעשיית הצוואה). עוד ייאמר לעניין זה, כי אף לו נניח לצרכי הדיון שהדוא"ל הנטען אכן נשלח על ידי המטפלת ואכן משקף נכונה את הדברים האמורים בו, קשה להבין כיצד המתנגד טוען באותה נשימה כי אותה מטפלת שהתלוננה כביכול שם על התנהגות בוטה כלפיה מצד התובעות, תעשה עמן יד אחת ותשפיע על המנוח השפעה בלתי הוגנת בשליחותן. דברים אלה תמוהים ביתר שאת לנוכח הודאת בא כוח המתנגד בסיכומיו, לפיה הוא אינו טוען כי למטפלת היה אינטרס להעיד לטובת התובעות (ש' 28-29 בעמ' 18 לפרוטוקול מיום 23.7.20). כמו כן תמוה כיצד לשיטת המתנגד היה בכוח התובעות להשפיע על המנוח בכלל והשפעה בלתי הוגנת בפרט, בנסיבות בהן כאמור היו מסוכסכות עמו, וכאשר שדוא"ל שלטענתו נשלח אליו מהמטפלת בשנת 2013 נכתב, כי התובעות מקללות ורבות עם אביהן ומבקשות ממנו כספים ובעלות על הדירה.

54. בשולי הדברים יאמר, כי אף ניסיון המתנגד לטעון במסגרת התנגדותו למשיכות סכומי כסף לטובת התובעות בשנתיים האחרונות לחיי המנוח, באמצעות השפעתן על המטפלת (ראו סעיף 67 להתנגדותו) לא הוכחה, ולא הובאה לה כל ראיה.

55. ככל שניתן היה למצוא בעדויות שבפני ראיה כלשהי בדבר השפעה של מאן דהוא על המנוח, הרי שעסקינן בהשפעת המתנגד. ראו למשל עדות המטפלת ס.נ.פ., לפיה "...אני לא זוכרת ד.ק. או ש.א. מבקשות משהו אבל י.ע. אמר לו אבא אל תיתן שום דבר והכריח אותו לא לדבר עם הילדות שלו" (ש' 24-27 בעמ' 19 לפרוטוקול מיום 26.11.17) "איזה יום לא זוכרת. אבל תמיד ראיתי שהלחץ דם שלו עלה כל פעם שדיבר עם י.ע." (ש' 1 בעמ' 20 לפרוטוקול מיום 26.11.17).

56. מבחן הקשר עם בני אדם אחרים - מהראיות עלה, כי גם קודם לעריכת הצוואה ואף לאחריה נהג המנוח להיפגש מעת לעת עם מכרים, וזאת אף מהעדויות שהובאו מטעם המתנגד. המנוח אומנם היה אדם בודד במובן זה שלא קיים יחסי משפחה תקינים עם ילדיו, אך ככל שהיה תלוי במישהו היה זה במטפלת שסייעה לו בערוב ימיו, ולא הוכחה כל השפעה בלתי הוגנת מצד המטפלת על המנוח בצורה כלשהי. כמו כן, לא נמצא כל יסוד לסבור, כי הקשר שבין המנוח לאחרים צומצם באופן שהגביר את תלותו במטפלת ובאמצעותה בתובעות.

57. המתנגד לא ידע להסביר בחקירתו כיצד הוא טען בתצהירו, כי המנוח היה מבודד ומרוחק מהעולם החיצון. הוא השיב כי "תלוי ההנחיות שהמטפלת קיבלה מהאחיות שלי להכניס, לא להכניס, כשהוא מבולבל לא להכניס, כשהוא נראה רדום, כל מיני" (ש' 19-20 בעמ' 41

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.

ת"ע 32421-10-17

1 לפרוטוקול מיום 3.3.20; אולם כאשר נשאל איך הוא יודע שהמטפלת קיבלה הנחיות
2 מהאחיות שלו, תלה זאת המתנגד בדוא"ל שלטענתו נשלח אליו מס.נ.פ. (שהוכחש על ידה)
3 אודות התנהגות האחיות כלפי המנוח, וגם "על סמך הסתברות" (ש' 24-27 בעמ' 41
4 לפרוטוקול מיום 3.3.20). לא הובא כל עד שעדותו מלמדת על השפעת התובעות על המנוח,
5 באמצעות המטפלת, והמתנגד תלה את האשמה בכך שוב ושוב בבא כוחו הקודם (עמ' 42
6 לפרוטוקול מיום 3.3.20). גם העדים שהעיד מטעמו להוכחת טענותיו אלה לא ידעו לשפוך
7 אור על כך, וממילא לא מצאתי את עדויותיהם מהימנות. כך למשל מר א.פ. לא ידע להסביר
8 בחקירתו איך הוא יודע שהמטפלת מנעה באופן שיטתי קשר בין המנוח לבין המתנגד;
9 ובאשר להצהרתו, לפיה המטפלת בודדה את המנוח מסביבתו הקרובה העיד כי "אני עכשיו
10 עונה דברים רק על פי רוח הזיכרון, לא מתחייב שכל מילה שאני אומר זה בדיוק כמו שאני
11 אומר..." (ש' 1-5 בעמ' 8 לפרוטוקול מיום 22.6.20).

12
13 58. מבחן נסיבות עריכת הצוואה - מעדות הנוטריון, עו"ד א. והמטפלת ס.נ.פ., הן העדויות
14 היחידות הקיימות באשר לנסיבות עריכת הצוואה, לא עולה כל חשש שהוא להשפעה בלתי
15 הוגנת מצד התובעות כלפי המנוח, או על מעורבות כלשהי בעריכת הצוואה או ברצונו לשנות
16 הצוואה. המנוח הוא שיזם את הפנייה אל הנוטריון. הקלטות שתומללו על ידי המתנגד אינן
17 סותרות מסקנה זו, ואינן מקימות חשש כלשהו בדבר השפעה מצד מי מהתובעות כלפי
18 המנוח, בין במישרין ובין בעקיפין - באמצעות ס.נ.פ.

19
20 59. לכל האמור יש לצרף את העובדה, כי התובעות העידו שתיהן שכלל לא ידעו, הן על הצוואה
21 משנת 2000, והן על הצוואה משנת 2014, אלא אך לאחר פטירת המנוח. בנסיבות בהן עולה
22 מהראיות כי התובעות לא היו בקשר עם המנוח ולכל היותר ש.א. קיימה עמו קשר טלפוני,
23 וכי נטען כלפיהן שהיו מסוכסכות עמו, וכאשר הנוטריון העיד מפורשות כי היוזמה לשינוי
24 הצוואה של שנת 2000 באה מהמנוח, אשר התקשר ישירות אל הנוטריון, ולא נטענה כל
25 טענה באשר למעורבות כלשהי של התובעות בעריכת הצוואה, נדמה שגרסת התובעות
26 הגיונית ומסתברת יותר מגרסת המתנגד שלא הוכחה כלל, ונסמכת על הסתברויות (שאינן
27 מסתברות כלל ועיקר), השערות לא מבוססות ועדויות לא מהימנות.

28
29 60. נוסף, כי התנהלות המתנגד מלמדת על כך שהכין את הקרקע להתנגדותו זו משך תקופה
30 ארוכה. ואף בכך יש כדי לתמוך במסקנה, כי המתנגד סבר שהמנוח ביטל את צוואתו משנת
31 2000, ולא יזכה את המתנגד במלוא עיזבונו, אלא במקצתו בלבד. ראו: תמלילי קלטות 30 ו
32 - 39 בנוגע לדין ודברים שניהל עם מר ק. שלא הובא לעדות; ועדות המתנגד בעמ' 33-34
33 לפרוטוקול מיום 3.3.20.

בית משפט לענייני משפחה בירושלים

30 אוגוסט 2020

ת"ע 32201-10-17 ש.א. נ' י.ע.
ת"ע 32421-10-17

- 1 61. לאור כל האמור אני מוצא, כי לא הוכחה כל השפעה בלתי הוגנת על המנוח, ולמעשה אין כל
- 2 ראייה המבססת טענה זו לאחר שגם טענת היעדר הכשרות נדחתה על ידי לעיל, הרי שדין
- 3 להתנגדות דן להידחות, וכך אני מורה.
- 4
- 5 62. התובעות רשאיות להגיש נוסח צו קיום צוואה לחתימה.
- 6
- 7 63. המתנגד יישא בהוצאות התובעות בסך 50,000 ₪.
- 8
- 9 64. פסק הדין מותר לפרסום ללא פרטים מזהים.
- 10
- 11
- 12 ניתן היום, י' אלול תש"פ, 30 אוגוסט 2020, בהעדר הצדדים.
- 13
- 14 נמרוד פלקס, שופט, סגן נשיא